

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ

Η καθεστωτική αλλαγή του 1878 και η ανάληψη της διακυβέρνησης της Κύπρου από τους Βρετανούς αποικιοκράτες δημιούργησε την προσδοκία στους κατοίκους του νησιού, ότι το λεγόμενο χριστιανικό και φιλελεύθερο έθνος της Ευρώπης θα συνεργούσε στην ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος, όπως έπραξε δεκατέσσερα χρόνια προηγουμένως με τα Επτάνησα. Πολύ σύντομα, όμως, οι ελπίδες αυτές διαψεύστηκαν, οπότε τέθηκε δυναμικά από τους κατοίκους το ζήτημα της διεκδίκησης της ελευθερίας του νησιού και της ένωσής του με την Ελλάδα. Επικεφαλής της όλης προσπάθειας ανέλαβε η Εκκλησία, η οποία αντλώντας από την Εθναρχική της παράδοση και από το γεγονός ότι, καθόλο το χρονικό διάστημα της Τουρκοκρατίας, υπήρξε ο μόνος οργανωμένος θεσμός των υποδούλων, εξακολούθησε και κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας να καθοδηγεί τον λαό και να ενισχύει τον αγώνα του για τη διεκδίκηση των εθνικών του αιτημάτων¹.

Για παράδειγμα, η Εκκλησία πρωτοστάτησε στον αγώνα αυτό με την αποστολή Πρεσβειών στο Λονδίνο το 1889, στο Λονδίνο και στο Παρίσι το 1918-1920, ξανά στο Λονδίνο το 1929 και το 1946-1947, με επικεφαλής τους εκπροσώπους της, όπως τους Αρχιεπισκόπους Σωφρόνιο και Κύριλλο Γ', στις δύο πρώτες περιπτώσεις, και τους Μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά στην τρίτη και Πάφου Λεόντιο στην τέταρτη. Το ίδιο έπραξε και το 1950, οπότε εστάλη Πρεσβεία, με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Κυρηνείας Κυπριανό, στην Ελλάδα, τη Μεγάλη Βρετανία και την Αμερική, για να επιδώσει τις Δέλτους

1. Για τον εθναρχικό ρόλο της Κυπριακής Εκκλησίας βλ. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, «Εθναρχικός ρόλος της Ορθοδόξου Ιεραρχίας. Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου βιοτή», *Κυπριακαί Σπουδαί* 35 (1971) 95-113· Ανδρέα Βίττη, «Ο Εθναρχικός ρόλος της Εκκλησίας της Κύπρου», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 6 (2003) 49-79.

του Ενωτικού Δημοψηφίσματος σε μια προσπάθεια διεθνούς προβολής του ζητήματος². Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές και η προσδοκία για ειρηνική εθνική δικαίωση δεν είχαν αποτέλεσμα, αφού η πολιτική των Βρετανών στόχευε στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, και όχι στην εφαρμογή των αρχών του δικαίου. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μεγάλη δυσφορία και οδήγησε στην εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931, που επέφερε την εξορία από την αποικιακή δύναμη, ανάμεσα σε άλλους, και των Μητροπολιτών Κιτίου Νικόδημου Μυλωνά και Κυρηναίας Μακάριου Μυριανθέα³.

Την ίδια απογοήτευση αισθάνθηκαν οι Κύπριοι και αργότερα, αμέσως μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε διαπίστωσαν την κενότητα των διακηρύξεων της, εκ των νικητών του πολέμου, Μεγάλης Βρετανίας για αυτοδιάθεση των λαών. Για τον λόγο αυτό, επί αρχιερατείας Μακαρίου Β΄ (1947-1950), η Εκκλησία της Κύπρου προχώρησε στην οργάνωση και διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος της 15ης Ιανουαρίου 1950, που κατέδειξε τη θέληση της συντριπτικής πλειοψηφίας του 96% των Ελλήνων κατοίκων του νησιού για Ένωση με την Ελλάδα. Σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή του διαδραμάτισε ο Μητροπολίτης Κιτίου (1948-1950) και μετέπειτα διάδοχος του Μακαρίου Β΄, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1950-1977) Μακάριος Γ΄, η ανάδειξη του οποίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο σηματοδότησε μια νέα περίοδο στην ιστορία του τόπου. Έκτοτε, και μέχρι τη λήξη της περιόδου της Αγγλοκρατίας, η

2. Για την Εκκλησία της Κύπρου κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας και τον ρόλο της στη διεκδίκηση των εθνικών αιτημάτων των Κυπρίων βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Εκκλησία Κύπρου κατά την Αγγλοκρατία», στον τόμο: Φοίβου Πρωτοπαπά (επιμ.), *Οι Αγώνες πριν από τον Αγώνα του 1955. Πτυχές από την προετοιμασία οργάνωσης του Αγώνα*, Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία 2013, σ. 128-146.

3. Για το κίνημα των Οκτωβριανών και την εξορία των δύο Μητροπολιτών βλ. Κυβερνητικού Τυπογραφείου (έκδ.), *Ταραχαί εν Κύπρω κατ' Οκτώβριον 1931*, Λευκωσία 1932· Πέτρου Στυλιανού, *Το κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*, Λευκωσία 1984 (β΄ έκδοση: *Τα Οκτωβριανά. Η εξέγερση του 1931 στην Κύπρο*, Λευκωσία 2002)· Βία Λειβαδά - Γιάννη Σπανού - Πέτρου Παπαπολυβίου, *Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 (Τα Οκτωβριανά)*, Λευκωσία 2004.

Εκκλησία της Κύπρου ανέλαβε και χειρίστηκε, σχεδόν αποκλειστικά, το εθνικό ζήτημα της απελευθέρωσης από τον βρετανικό ζυγό⁴.

Κατά τα πρώτα χρόνια της αρχιερατείας του, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄ επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην προετοιμασία και διεξαγωγή του Αγώνα της ΕΟΚΑ, που άρχισε τον Απρίλιο του 1955 κάτω από τη στρατιωτική ηγεσία του Κύπριου συνταγματάρχη του ελληνικού στρατού Γεωργίου Γρίβα-Διγενή⁵. Για την επιτυχία του, ο Μακάριος μερίμνησε για την κινητοποίηση και τη δυναμική εμπλοκή του κυπριακού λαού, μέσω, κυρίως, του εκκλησιαστικού δικτύου και των Θρησκευτικών Ορθοδόξων Ιδρυμάτων (ΘΟΙ). Ακόμη, επεδίωξε ώστε να πετύχει τη στήριξη της ελληνικής κυβέρνησης για τη διεθνή

4. Για τη διεξαγωγή του Ενωτικού Δημοψηφίσματος βλ. τις σχετικές δημοσιεύσεις στο περιοδικό της Εκκλησίας της Κύπρου *Απόστολος Βαρνάβας* 11 (1950) 20-30, 67-71, 110-111, 187-202, καθώς και στο αντίστοιχο της Εθναρχίας *Ελληνική Κύπρος* 9 (1950) 3-5, 8-9 και 10 (1950) 31-62. Επίσης βλ. τον τόμο των Γιώργου Γεωργή - Χρίστου Κυριακίδη - Χαράλαμπου Χαλαλάμπους (επιμ.), *Τα Ενωτικά Δημοψηφίσματα στην Κύπρο*, Λευκωσία 2022, όπου δημοσιεύονται οι μελέτες των Ανδρέα Κάρνου, «Το Ενωτικό Δημοψήφισμα στην Κύπρο, Ιανουάριος 1950: Διοργάνωση και διεξαγωγή» (σ. 125-142), Κύπρου Γιωργαλλή, «Το Ενωτικό Δημοψήφισμα του 1950. Η αποστολή Πρεσβείας για διεθνοποίηση του Κυπριακού - Η οικονομική πτυχή» (σ. 143-151), Μαρίας Παντζιάρη, «Το Δημοψήφισμα του 1950 στον κυπριακό και στον ελλαδικό τύπο» (σ. 153-169), Ανδρέα Χριστοφόρου, «Η στάση του ΑΚΕΛ στο Δημοψήφισμα του 1950», (σ. 171-179), Ανδρέα Χριστοφή, «Η στάση του ΑΚΕΛ στο Δημοψήφισμα του 1950 μέσα από την εφημερίδα Νέος Δημοκράτης», (σ. 181-196) και Αλέξη Αλέκου, «Το Ενωτικό Δημοψήφισμα του 1950 ως σημείο καμπής για το ανταποικιακό κίνημα» (σ. 197-214).

5. Για τον ρόλο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ στην προετοιμασία και διεξαγωγή του Αγώνα της ΕΟΚΑ βλ. Πέτρου Παπαπολυβίου, «Η συμβολή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ στην προετοιμασία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του 1955-1959», στον τόμο: Λευτέρη Παπαλεοντίου (επιμ.), *Για τα 100 χρόνια από τη γέννηση του Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄ (1913-1977)*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία 2015, σ. 66-79· Νέαρχου Νεάρχου, *Μακάριος. Δραματική πορεία*, Ιερά Μητρόπολις Πάφου, Λευκωσία 2021, σ. 35-61.

προβολή του αιτήματος για αυτοδιάθεση και την εξασφάλιση της πανελλαδικής συμπαράστασης, την οποία αξιοποίησε καθόλα τα στάδια του Αγώνα.

Η σύνδεση της Εκκλησίας με την ΕΟΚΑ υπήρξε ιδιαίτερα στενή, αφού πολλά από τα στελέχη της προέρχονταν από την Παγκύπρια Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΠΕΟΝ), που ίδρυσε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, καθώς και από την Ορθόδοξη Χριστιανική Ένωση Νέων και Νεανίδων (ΟΧΕΝ), που βρισκόταν υπό την πνευματική καθοδήγηση της Εκκλησίας. Γι' αυτό και το ήθος τους, που εδραζόταν στις αξίες της Χριστιανικής πίστης και της Ελληνορθόδοξης παράδοσης, διαπότισε τον Αγώνα και καθόρισε τα ιδανικά του. Άλλωστε, ο όρκος των αγωνιστών δινόταν στο όνομα της Αγίας Τριάδας, υποδηλώνοντας έτσι την έναντι του Θεού δέσμευσή τους για την επιτυχία του Αγώνα, όπως και στο «όνομα της Αγίας και Ομουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος», ορκίστηκαν στην Αθήνα, στις 7 Μαρτίου 1953, τα δώδεκα μέλη της Επιτροπής, που αποφάσισε την οργάνωση ένοπλου κινήματος στην Κύπρο⁶.

Όπως αναφέρει ο Γεώργιος Γρίβας-Διγενής στα απομνημονεύματά του, για την επιτυχία του Αγώνα θεώρησε ότι έπρεπε να στηριχθεί στα μέλη των δύο ανωτέρω οργανώσεων, ΟΧΕΝ και ΠΕΟΝ, για να συγκροτήσει τις μαχητικές ομάδες της ΕΟΚΑ από άτομα με ήθος και αγωνιστικότητα. Γι' αυτό και επεδίωξε και συνδέθηκε από πολύ νωρίς με τον εκ των ηγετικών στελεχών της ΟΧΕΝ παπα-Σταύρο Παπαγαθαγγέλου, ο οποίος στην πορεία διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο στον τομέα της στρατολόγησης νέων αγωνιστών. Το ίδιο έπραξε και με τον γραμματέα της ΠΕΟΝ, Σταύρο Ποσκώτη, με αποτέλεσμα πολλά από τα δυναμικά στελέχη της οργάνωσης αυτής να ενταχθούν στις ανταρτικές ομάδες⁷.

Σημαντική υπήρξε επίσης στην προπαρασκευή του Αγώνα η συμβολή του κλήρου, όπως του διευθυντή της Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας», Αρχιμανδρίτη

6. Γεράσιμου Κονιδάρη, *Ιστορικά αναμνήσεις από την προετοιμασίαν του Αγώνος διά την ελευθερίαν της Κύπρου και η 7η Μαρτίου 1953*, Αθήνα 1964, σ. 11-12. Για το κείμενο του Όρκου και φωτοτυπία του με τις υπογραφές των δώδεκα μελών της Επιτροπής βλ. Σπύρου Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα 1955-1959*, Λευκωσία 1977, σ. 73-74.

7. Γεώργιου Γρίβα-Διγενή, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Αθήνα 1961, σ. 27. Του ιδίου, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972, σ. 25, 40. Επίσης βλ. τα όσα αναφέρει ο Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου, *Η Μαρτυρία μου. Πώς έζησα την προπαρασκευή και τον Αγώνα της ΕΟΚΑ*, Λευκωσία 1995, σ. 269-274.

Κωνσταντίνου Λευκωσιάτη, ο οποίος εργάστηκε για την οργάνωση της υπαίθρου και τη μύηση μελών για τις ομάδες δράσης. Σύμφωνα με τον αρχηγό του Αγώνα, η προσφορά του στον τομέα αυτό υπήρξε καθοριστική, λόγω του γεγονότος ότι με την ιδιότητα του διευθυντή της Ιερατικής Σχολής μπορούσε να προσεγγίζει ευκολότερα τους ιερείς των χωριών, οι οποίοι παρείχαν σημαντικές πληροφορίες για την επιλογή των κατάλληλων στελεχών της Οργάνωσης. Σημειώνει ακόμη ότι τα πρώτα όπλα και εφόδια της ΕΟΚΑ φυλάσσονταν σε μικρή τάφρο σε παρακείμενο χώρο της Σχολής από τον Ματθαίο Κυπριανού, ο οποίος εργαζόταν ως μάγειρας σε αυτήν.

Ο Διγενής προσθέτει επίσης, ότι π. Κωνσταντίνος ήταν υπεύθυνος και για την εκτύπωση στον πολυγράφο της Σχολής των προκηρύξεων της ΕΟΚΑ. Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν και η πρώτη προκήρυξη του Αγώνα, που αρχίζει με τη φράση: «Με τη βοήθεια του Θεού...» και η οποία τυπώθηκε σε χιλιάδες φυλλάδια και διανεμήθηκε ανά το παγκύπριο⁸. Σημειώνει ακόμη, ότι προσέφερε τις υπηρεσίες του και στον τομέα του πνευματικού ανεφοδιασμού των ανδρών της ΕΟΚΑ με τη δημιουργία ειδικής υπηρεσίας για τη θρησκευτική και εθνική διαπαιδαγώγησή τους⁹.

Για την καταστολή του Αγώνα, οι Βρετανοί αποικιοκράτες επέβαλαν πολλά και ανελεύθερα μέτρα, όπως με τη σύλληψη και περιορισμό στα Κρατητήρια μεγάλου αριθμού αγωνιστών, ανάμεσα στους οποίους περιλαμβάνονται τουλάχιστον εβδομήντα πέντε κληρικοί

8. Βλ. Αρχιμ. Κωνσταντίνου Λευκωσιάτη, *Δεκαετηρίς Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας», 1949-1959*, Λευκωσία 1960, σ. 49, όπου, επίσης, παρατίθεται η πρώτη προκήρυξη του Διγενή.

9. Γ. Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, ό.π., σ. 41-42· Κωστή Κοκκινόφτα, *Το Ημερολόγιο των Κρατητηρίων του Αρχιμανδρίτη Κωνσταντίνου Λευκωσιάτη (1 Νεοεμβρίου - 7 Δεκεμβρίου 1956)*, Λευκωσία 2025, σ. 33-36.

και μοναχοί¹⁰. Ορισμένοι μάλιστα από τους κρατούμενους κληρικούς θεωρήθηκαν επικίνδυνοι με αποτέλεσμα τον εγκλεισμό τους στις Κεντρικές Φυλακές, ως Special Detained Persons (= Ειδικά Κρατούμενα Πρόσωπα). Πρόκειται για τους Ηγούμενο Χρυσορρογιατίσσης Αλέξιο Γεωργιάδη, τους Αρχιμανδρίτες Κωνσταντίνο Λευκωσιάτη, Φώτιο Κωνσταντινίδη και Μάξιμο Κουρσουμπά, και τον εφημέριο του ναού της Παναγίας Φανερωμένης Λευκωσίας Φώτιο Καλογήρου¹¹.

Επίσης, οι Βρετανοί, θέλοντας να εξουδετερώσουν την ηγεσία της Οργάνωσης και να αποδυναμώσουν την Κυπριακή Εκκλησία, συνέλαβαν, στις 9 Μαρτίου 1956, τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, τον οποίο εξόρισαν στα νησιά των Σεϋχέλλων στον Ινδικό Ωκεανό, όπου παρέμεινε, μαζί με τους συνεξορίστους του, Μητροπολίτη Κυρηναίας Κυπριανό, παπα-Σταύρο Παπαγαθαγγέλου και Πολύκαρπο Ιωαννίδη, μέχρι τον Μάρτιο του επόμενου έτους, οπότε αφέθηκαν ελεύθεροι, χωρίς, ωστόσο, να τους επιτραπεί να επιστρέψουν στο νησί¹².

Εκτός βέβαια από την Ιεραρχία της Εκκλησίας, που προετοίμασε τον Αγώνα, και τους πολυάριθμους κληρικούς των πόλεων και της κυπριακής υπαίθρου, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά σε αυτόν, ξεχωριστή υπήρξε η προσφορά για την επιτυχία του των μεγάλων Μονών του τόπου. Αναφέρεται, ενδεικτικά, η φιλοξενία που παρείχε κατά καιρούς η Αδελφότητα της Μονής Μαχαιρά στον ήρωα - υπαρχηγό της ΕΟΚΑ Γρηγόρη Αυξεντίου και στους

10. Βλ. Συνδέσμου Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959 (έκδ.), *Λεύκωμα Κρατητηρίων και Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1989, σ. 154, 168, 179, 188, 190, 194, 197, 201, 204-205, 219, 224, 228, 232, 234, 236-237, 241, 249, 251, 253-254, 256-257, 274, 276-278, 294, 300, 309, 311, 313, 318, 320-321, 324, 326-327, 333, 336-338, 340, 347, 349, 351, 354, 356, 358-361, 363, 378, 381, 405, 417, 431, 438, 443, 454, 457-458, 469, όπου παρατίθενται φωτογραφίες των κρατουμένων κληρικών και μοναχών.

11. Συνδέσμου Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959 (έκδ.), *Λεύκωμα Κρατητηρίων και Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959*, ό.π., σ. 477-480.

12. Από την πλούσια βιβλιογραφία για τη δράση της Κυπριακής Εκκλησίας στον αγώνα της ΕΟΚΑ αναφέρονται ενδεικτικά τα όσα θησαυρίστηκαν στους δύο σχετικούς τόμους, που το Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ εξέδωσε για την περίοδο αυτή: *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄*, τ. Β΄, 1955-Απρίλιος 1957, Λευκωσία 1992 και τ. Γ΄, Μάιος 1957-Μάρτιος 1959, Λευκωσία 1993 (επιμ. Νέαρχου Νεάρχου).

συντρόφους του, και στην κατά τρόπο μοναδικό σύνδεσή του με την ιστορική Μονή, αφού σε κρησφύγετο πλησίον του μοναστηριακού της οικοδομήματος βρήκε ηρωικό θάνατο, στις 3 Μαρτίου 1957¹³.

Αναφέρεται επίσης ο σημαντικός ρόλος της Μονής Κύκκου, η οποία υπήρξε από τους βασικούς χρηματοδότες της προετοιμασίας και διεξαγωγής του Αγώνα. Ο Ηγούμενος της Μονής Χρυσόστομος μυήθηκε στην ΕΟΚΑ από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, που του έδωσε το ψευδώνυμο «Ευγενικός»¹⁴ και του ανέθεσε τα καθήκοντα του γενικού ταμιά της Οργάνωσης και την ευθύνη για την οικονομική ενίσχυση των ανταρτικών ομάδων και τη στήριξη των οικογενειών, τόσο των ανταρτών, όσο και των πεσόντων και συλληφθέντων, σε πολλές από τις οποίες χορηγείτο τακτικά βοήθημα¹⁵.

Το απαιτούμενο ποσό των χρημάτων αυτών ανερχόταν αρχικά στις 2000 λίρες μηνιαίως και καταβαλλόταν από την Αρχιεπισκοπή. Όταν, όμως, οι Άγγλοι εξόρισαν, τον Μάρτιο του 1956, τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, δημιουργήθηκε οξύτατο πρόβλημα, που επίλυσε άμεσα ο Ηγούμενος Κύκκου Χρυσόστομος, αναλαμβάνοντας να εισφέρει το αναγκαίο ποσό. Για να καλυφθεί μάλιστα η μεγάλη για την εποχή οικονομική κίνηση των

13. Βλ. Γ. Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, ό.π., σ. 44-45, όπου παρατίθεται η μαρτυρία του Ηγουμένου της Μονής Μαχαιρά Ειρηναίου. Επίσης βλ. Σπύρου Παπαγεωργίου, *Ζήδρος*, Αθήνα 1978, σ. 158-166, 203-217· Αυγουστή Ευσταθίου, *Αυγουστής Ευσταθίου, ο Ματρώζος της ΕΟΚΑ και της Κύπρου*, επιμ. Ανδρέα Μακρίδη, Λευκωσία 2012, σ. 138-173· Ανδρέα Καουρή, *Γρηγόρης Αυξεντίου*, τ. Β', Λευκωσία 2010, σ. 571-607, τ. Γ', Λευκωσία 2022, σ. 103-107· Μιχάλη Σταυρή, «Η Ιερά Μονή Μαχαιρά και ο ήρωας Γρηγόρης Αυξεντίου», *Ενατενίσεις* 43 (2025) 135-140.

14. Φοίβου Πρωτοπαπά (επιμ.), *Μητρώον Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959*, τ. Γ', Λευκωσία 2004, σ. 1382· Κωνσταντίνου Κωνσταντινίδη, *Ψευδώνυμα και Κωδικοί ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 2011, σ. 425.

15. Για την ποικίλη εθνική δράση του Ηγουμένου Χρυσοστόμου βλ. Κλείτου Ιωαννίδη, *Η Συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1955-1959*, τ. Α', Λευκωσία 2003, σ. 27, 30 (μαρτυρία π. Σταύρου Παπαγαθαγγέλου), σ. 34 (Α. Αζίνα), σ. 83 (Ν. Σπανού), σ. 236 (Γ. Δρουσιώτη), τ. Β', σ. 782 (Λ. Κοκκίνου), σ. 926 (π. Διονύσιου Κυκκώτη).

λογαριασμών της Μονής, αφού απαιτούνταν περισσότερες από 500 λίρες εβδομαδιαίως, και για να μη δημιουργηθούν υποψίες στους Άγγλους, ξεκίνησε την ανέγερση αριθμού οικιών στην περιοχή του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου από τον έμπιστό του εργολάβο μαστρε-Φίλιππο από τη Γαλάτα¹⁶.

Τη διαχείριση του Ταμείου της ΕΟΚΑ ανέλαβαν κατά καιρούς διάφοροι αγωνιστές και αγωνίστριες, ανάμεσα στους οποίους περιλαμβάνεται και ο Μιλτιάδης Σελίπας. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του, τα αναγκαία χρήματα για την κάλυψη των δαπανών της Οργάνωσης παραλάμβανε πάντοτε σε μετρητά, είτε από τον Ηγούμενο Χρυσόστομο, είτε από τον Ιερομόναχο Χριστοφόρο, ο οποίος είχε το ψευδώνυμο «Ομολογητής»¹⁷. Από την επεξεργασία του Αρχείου του Σελίπα, το οποίο σήμερα είναι κατατεθειμένο στο Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου και έχει ήδη δρομολογηθεί η έκδοσή του, συμπεραίνεται ότι η εισφορά της Μονής ανήλθε σταδιακά από τις 2 στις 3 χιλιάδες λίρες μηνιαίως, και ακολούθως, μέχρι τον Μάρτιο του 1959, οπότε τερματίστηκε ο Αγώνας, στις 4500¹⁸.

Στα πρώτα στάδια του Αγώνα η Μονή Κύκκου διέθεσε τα Μετόχια και τα άλλα υποστατικά της, για την κατάλληλη προετοιμασία του και την απόκρυψη αγωνιστών, όπως του ήρωα Χαράλαμπου Μούσκου στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου. Επίσης, παρείχε καταφύγιο σε 35 περίπου αντάρτες, τόσο μέσα στο κτηριακό συγκρότημα της Κεντρικής Μονής, όσο και στα 15 περίπου κρησφύγετα, που κατασκευάστηκαν σε παρακείμενες

16. Δημήτρη Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ιερού Ναού Παναγίας Φανερωμένης και η Προσφορά του στον Ελληνισμό της Κύπρου*, τ. Α', Λευκωσία 2014, σ. 747.

17. Φ. Πρωτοπαπά (επιμ.), *Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959*, τ. Γ', ό.π., σ. 1382· Κ. Κωνσταντινίδη, *Ψευδώνυμα και Κωδικοί ΕΟΚΑ 1955-1959*, ό.π., σ. 440. Για τη δράση του π. Χριστοφόρου βλ. Κλ. Ιωαννίδη, *Η Συμβολή της Ιεράς Μονής Κύκκου στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα του 1955-1959*, τ. Α', ό.π., σ. 207 (μαρτυρία π. Φ. Καλογήρου), σ. 319 (Ιω. Μελέαγρου), σ. 348 (π. Κυρίλλου), σ. 570 (Κλ. Παγιάτα), τ. Β', ό.π., σ. 654-658 (του ίδιου του π. Χριστοφόρου).

18. Γ. Σπανού, *ΕΟΚΑ, έτσι πολεμούν οι Έλληνες*, τ. Β', ό.π., σ. 383-390. Στον Ηγούμενο Χρυσόστομο και στην εκ μέρους της Μονής καταβολή του απαιτούμενου ποσού χρημάτων για τη συντήρηση των ανταρτικών ομάδων, αναφέρεται και ο Γ. Γρίβας-Διγενής, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, ό.π., σ. 624.

τοποθεσίες. Ανάμεσα σε αυτούς, που τροφοδοτήθηκαν τότε και διευκολύνθηκαν στις μετακινήσεις τους, περιλαμβάνονταν ο αρχηγός της ΕΟΚΑ Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, ο προαναφερθείς Χαράλαμπος Μούσκος και ο ήρωας Μάρκος Δράκος, γεγονός που κατέστησε την περιοχή κέντρο του Αγώνα. Στους χώρους της Μονής Κύκκου πραγματοποιήθηκε επίσης η συνάντηση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ με τον στρατιωτικό αρχηγό της ΕΟΚΑ, τον Ιανουάριο του 1956, όπου συζητήθηκαν η πορεία του Αγώνα και οι επόμενοι στόχοι του. Ύστερα, όμως, από την ανακάλυψη των κρησφυγέτων, που διατηρούσε η ΕΟΚΑ στα βουνά του Κύκκου, οι Άγγλοι έκλεισαν τη Μονή για το κοινό, από τον Ιούνιο του 1956 μέχρι τον Μάρτιο του 1959, και εγκατέστησαν σώμα στρατού στα εξωτερικά κτήριά της¹⁹.

Συμμετοχή στον Αγώνα είχαν και οι υπόλοιπες Μονές του νησιού, όπως η Μονή του Αγίου Νεοφύτου, στην οποία κατέφευγαν συχνά για ξεκούραση και πνευματική αναζωογόνηση ο ήρωας μαθητής Ευαγόρας Παλληκαρίδης και τα μέλη της ομάδας του Χρίστου Κκέλη, καθώς και άλλοι αγωνιστές της περιοχής Πάφου²⁰. Επίσης, η Μονή της Χρυσorroγιάτισσας υπήρξε καταφύγιο αγωνιστών, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη σύλληψη και φυλάκιση του Ηγουμένου της²¹. Η δε Αδελφότητα της Μονής της Τροοδίτισσας συνέδραμε τον Διγενή στην αγωνιώδη προσπάθεια διαφυγής του, τον Ιούνιο του 1956, όταν οι αποικιοκράτες επιχείρησαν να τον εγκλωβίσουν στα βουνά του Κύκκου, ενώ μερίμνησε και για την κατά καιρούς φιλοξενία ανταρτών στο μοναστηριακό οικοδόμημά της²².

19. Για τη συμβολή της Μονής Κύκκου στον αγώνα της ΕΟΚΑ βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η προσφορά της Ιεράς Μονής Κύκκου στον Αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 12 (2019) 451-482.

20. Μητροπολίτη Πάφου Γεωργίου, «Ο ρόλος της Εκκλησίας στον απελευθερωτικό αγώνα του 1955-1959», *Απόστολος Βαρνάβας* 73 (2012) 118-119 [= Φοίβου Πρωτοπαπά (επιμ.), *Η προετοιμασία του Αγώνα. Προετοιμασία και έναρξη του Αγώνα: 1953 έως την εξορία του Μακαρίου, 9 Μαρτίου 1956*, Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ (1955-1959), Λευκωσία 2014, σ. 234].

21. Γ. Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, ό.π., σ. 462, 489.

22. Γ. Γρίβα-Διγενή, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, ό.π., σ. 108· Ρένου Κυριακίδη, «Η προσφορά της Ιεράς Μονής της Τροοδίτισσας στον Απελευθερωτικό Αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959», *Ενατενίσσεις* 12 (2010) 126-133.

Είναι φανερό, από όσα έχουν αναφερθεί, ότι η Εκκλησία Κύπρου υπήρξε πρωτοστάτης και καθοδηγητής του λαού στην προετοιμασία και διεξαγωγή του Αγώνα του 1955-1959. Μπορεί η τελική του κατάληξη να μην ήταν η επιθυμητή, αφού στόχος ήταν η Ένωση με την Ελλάδα. Τερμάτισε, όμως, την αποικιοκρατία και έδωσε στους κατοίκους τη δυνατότητα να εργαστούν μέσα σε συνθήκες σταθερότητας για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και την πολιτιστική τους ανάπτυξη, προσβλέποντας σε ένα καλύτερο μέλλον.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό της Ιεράς Μητροπόλεως Κωνσταντίας και Αμμοχώστου *Πνευματική Διακονία* 43 (2025) 3-9.